

Світлана БІЛЕНКОВА

ДЕКОРАТИВНЕ ОЗДОБЛЕННЯ АРХІТЕКТУРНИХ БУДІВЕЛЬ БУКОВИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті представлено мистецтвознавчий аналіз з декоративного оздоблення архітектурних будівель Буковини протягом першої третини ХХ століття. Саме у цей період містобудівна політика краю досягнула неймовірно високого рівня у проявах глибинних розумінь національних традицій, які проявилися в яскравому новаторському розмаїтті синтезу мистецтв архітектурного декору.

Ключові слова: декоративне оздоблення, архітектурні будівлі першої третини ХХ ст., декоративна скульптура, провідні митці, новаторський підхід до будівельного матеріалу, глибинне розуміння національних традицій.

Svitlana BILENKOVA

DECORATION OF BUILDINGS IN BUKOVYNA IN THE FIRST THIRD OF 20-th CENTURY

In the article, art studies analysis is presented which demonstrates the decoration of buildings in Bukovyna during the first third of 20-th century. This period is special because town-planning policy of the region has reached its very high level at the deep understanding of national traditions, which appeared in bright and innovative diversity of art synthesis of architectural decor.

Keywords: decoration, buildings of the first third of 20-th century, decorative sculpture, lead artists, innovative approach to building material, deep understanding of national traditions.

Художньо-декоративне оздоблення архітектурних споруд Буковини володіє яскраво вираженою індивідуальністю та рідкісною гармонією камерних архітектурних ансамблів. Образи містобудівних силуетів невеликих містечок районного значення, як Сторожинець¹, Вижниця², Кіцмань, Новоселиця³ та інших, які затишно розмістились навколо Чернівців незмінно підкреслюють зворушливу красу архітектурного ландшафту цього краю.

Головним «диригентом» у творчих пошуках художніх засобів відображення епох виступає саме художній декор архітектурних споруд. Він володіє яскравою палітрою інтернаціоналізації художньої «мови», яка не виключає також і пошуків національних засобів етичної виразності, що призвело до формування особливих, національно-романтичних напрямів в архітектурі цілого ряду європейських країн і Буковини, зокрема⁴.

Саме тут, на пагорбах природного Прикарпатського ландшафту поблизу гірської річки Прут відбулося неймовірно цікаве «схрещення архітектурного калейдоскопу» європейських культур. І засновувалося воно на основі місцевої топографії та ландшафту, забудови вулиць і будинків, культури та історії. Тут воно легко та віртуозно з'єдналось у єдине ціле з місцевим фольклором і народними промислами. Варто зазначити, що архітектурний декор традиційної забудови краю формувався в основному на платформі професійних знань і майстерності молодого покоління архітекторів віденського «Сецесіону» – учнів і послідовників знаменитого професора Віденської Академії мистецтв, архітектора Отто Вагнера⁵.

На Буковині будівель цього періоду збереглося багато. Вони і нині продовжують відігравати важливу містобудівну роль, в одних випадках формуючи образи цілих кварталів, в інших – вкраплюючись у забудову інших історичних епох. У Чернівцях, як і у Відні – столиці Дунайської монархії, на початку ХХ ст. зародилася потужна художня метрополія буковинських митців, де «мистецтво стало сенсом життя» і архітектурний розвиток Буковинського краю отримав абсолютно інший художньо-естетичний образ. Споруди нового і надзвичайно модного на той час типу з'являлися на вулицях європейських столиць і Чернівців. Вони ставали яскравою демонстрацією дивовижної багатоманітності архітектурно-художніх рішень, пов'язаних і з новими прийомами об'ємно-просторової композиції, і з новими мотивами та сюжетами декоративної обробки, з активним архітектурним освоєнням та осмисленням будівельних матеріалів і конструкцій. Це і визначило архітектурну, інженерну та художньо-мистецьку цінність історичної забудови тих років.

¹ Czernowitz und die Bukovina 1890-1910. Album. – Wien, 2001. – Abbild. 85-87.

² Там само. – Abbild. 120, 121.

³ Там само. – Abbild. 83, 84.

⁴ До 1918 р. Буковина перебувала у складі Австро-Дунайській монархії, яка складалася із 17 країн Європи.

⁵ Kassal-Mikula R., Kalmar J. Otto Wagner. Album. – Wien, 2001. – 104 S.

В архітектурному декорі Буковини виникали досить складні явища. Поруч із новаціями модного на той час модерну продовжували існувати і консервативні стильові тенденції, які утримувалися зі спадщини періоду еклектики. «Ортодоксальний модерн» швидко еволюціонував від ранньої, більш декоративної «флоральної» стадії – до пізньої, більш стриманої і раціоналістичної. В архітектурі ж «пізнього» модерну проступали тенденції з передчуттям «техніцистського» стилю 1920-х років, і зародків майбутнього стилю «ар деко». Такі складні пошуки своїх особливих національних і регіональних варіантів «нового стилю» відбувалися не тільки на Буковині, але й у багатьох містах Європи.

До цього інтернаціонального процесу долучилася і столиця Буковини – Чернівці. У центрі міста на сучасній Театральній площі 1908 р. з'явилася будівля Торгово-промислової палати Буковини – «Палати ремесел» (нині – центрального корпусу Буковинського медичного університету), збудована за проектом архітектора Фрідріха Готтесмана¹. Мозайкові медальйони вздовж парадного фасаду будівлі демонструють різні види діяльності й майстерності тогочасних буковинських ремісників. А ліпний та художній декор – ті яскраві колірні акценти, які продовжили традицію, розпочату поліхромним майоліковим панно в оточенні позолоченого декору ліпного фризу вздовж фасадів колишньої Ощадної каси у Чернівцях. Ще з початку ХХ ст. вона стала знаковим «символом толерантності» Буковинського краю та «візитною карткою» ділового стилю життя.

Споруджена вона у 1900-1901 рр. за проектом знаменитого вже на той час віденського архітектора Г. Гесснера² – талановитого учня геніального архітектора О. Вагнера. Звичайно, й досі місто пишається цією видатною пам'яткою, як унікальним зразком цікавого синтезу художньо-декоративного символізму, філософського сприйняття життя та симбіозу мотивів.

«Сецесійну інтонацію» архітектурного декору фасаду колишньої Ощадниці задає, перш за все, величезне майолікове панно, яке прикрашає його верхню частину. Тема цього панно³, на думку колег музею – алегорія процвітання Австро-Угорської імперії. Одна з міфологічних героїнь – прекрасна жіноча постать, яка символізує образ Буковини. Її легко впізнати. Погруддя цієї фігури у королівській мантиї прикрашає незвично виконаний ліф, у центрі якого яскравою зіркою палає герб Буковини. Цей образ швидше всього розкриває той знаменитий феномен культурного та громадського процвітання Буковини, той символ єднання і мирного співіснування, який досі притаманний цьому краю.

Якщо весь асортимент архітектурного декору буковинських споруд, його елементи виготовлялися у масовому порядку, то сюжетні фігурні композиції виконувалися безпосередньо визнаними майстрами-професіоналами на спеціальне індивідуальне замовлення. Серед виконавців оздоблення приміщень і, до речі, реставрації фасадів дирекції колишньої Ощадниці були чернівецькі майстри. На думку колишньої директорки Художнього музею Тетяни Дугасової до будівництва цієї пам'ятки міг долучитися архітектор, професор Чернівецької промислової школи Роберт Фітек⁴.

На одній із центральних вулиць Чернівців по вул.28 Червня, № 2 можна побувати у колишньому магазині-ательє майстра з художнього декору Леона Шренцеля⁵. Варто зазначити, що добре збережене ательє з рекламним набором керамічної плитки «Leon Schrenzel» та кольоровими керамічними і сюжетними майоліковими вставками в інтер'єрах можуть розпочати справу з відкриття музею керамічного мистецтва Буковини. Адже продукцію цього майстра та інших власників ремісничих майстерень можна досі зустріти не тільки у багатьох приміщеннях історичної забудови міста, а й в історичній забудові районних центрів Буковини. Приклади різноманітних інтерпретацій пластичного декору, які привносилися з Європи і в які «одягалися» споруди кожні декілька десятиліть, існували

¹ Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ. – Чернівці: Золоті литаври, 2008. – С.75-80.

² Lux J. Gessner Hubert. Das Sparkasse in Czernowitz // Der Architekt. IX Jahrgang. – Wien, 1903. – S.71-75.

³ Восени 2003 р. майолікове панно вперше за столітню історію існування було повністю відновлене. До цієї надзвичайно відповідальної і складної роботи залучалися найкращі реставратори Буковини під керівництвом відомого чернівчанина Василя Кравчука. Для звільнення величезного полотна від псування і зовнішніх атмосферних забруднень була застосована спеціальна речовина. Під час проведення реставраційних робіт майстрами був виявлений невідомий декор однієї з міфологічних героїнь. Її погруддя прикрашав художньо виконаний ліф, в основі якого проглядався герб Буковини. Тому полотно обережно покрили спеціальним реставраційним тонуванням, замішаним на натуральній основі, розділивши цим авторську роботу від тонування. Така ексклюзивна методика реставрації надала можливість максимально зберегти автентичність полотна і повернутися до вихідної точки задуму невідомого ще досі автора.

⁴ Дугасва Т. Архітектору Губерту Гесснеру – 140 років // Версії. – 2011. – 15 січня. – С. 3.

⁵ Біленкова С. Архітектура Чернівців ХІХ – першої половини ХХ століття. – Чернівці: видавничий Дім «Букрек», 2009. – С. 273-275.

поряд. Тому вони й досі зберегли свою різностильову красу, перетворившись в архітектурно-історичні пам'ятки. Тут і неповторна забудова Чернівців: міська Ратуша¹ («пізній класицизм» сер. XIX ст., арх. Е.Мікулич, Ф.Радор та інж. А.Марін) поруч із колишньою Ощадною касою² (арх. Г.Гесснер, 1900-1901 рр.) – початок «модерну»; і колишній Палац юстиції³ (арх. Ф.Сковрон, 1904-1906 рр.) – «неоренесанс» з елементами модерну (нині – Чернівецька обласна державна адміністрація) та колишня Палата буковинських ремесел – «модерн»; знаменитий Український музично-драматичний театр ім.О.Кобилянської⁴ («модерн з елементами бароко» 1905 р.), створений будівельниками і майстрами з художнього декору за проектом знаменитого віденського архітектурного бюро Ф.Фельнера та Г.Гельмера; Палац національної румунської культури⁵ (нині Будинок офіцерів), збудований за проектом знаменитого на той час бухарестського архітектора Хорія Крянге у стилі «європейського функціоналізму» 1930-х рр. та ін.

Загалом тогочасна архітектура Буковинської столиці була інтернаціональною, без яскраво вираженого виявлення регіональної та національної специфіки масової забудови, що і визначило цілісність характеру європейського образу Чернівців.

Промовистим підтвердженням цих процесів виступає архітектурний декор Польського, Німецького та Єврейського національних Домів⁶ у Чернівцях, збудованих у центральній частині міста майже в один і той же час ще на початку XX ст. Кожна з цих будівель має свій особистий образ художньо-пластичного декору, відповідаючи самим вибагливим смакам передових європейських художньо-мистецьких шкіл. Тому архітектурну спадщину Чернівців цілком справедливо розцінюють як справжню лабораторію творчої майстерності буковинських ремісників найвищого гатунку.

Художні форми архітектурного декору вже на межі XIX – XX ст. обирали риси, притаманні не тільки європейським, а й чисто буковинським естетичним ідеалам. Нове звучання отримали, наприклад, архітектурні форми, виконані не з каменю та будівельних матеріалів, завезених із Західної Європи, а з каменю буковинських кар'єрів, деревини прикарпатських лісів та з цегли, випеченої у чернівецьких цегельнях.

Скульптурний декор у перших десятиліттях XX століття перейняв на себе роль, яку раніше відігравала в європейському зодчестві ордерна система. Змагаючись з архітектурними формами, він стрімко набирає обертів творчої першості. Це привело до відчуття зрівнювання їх ролі і зростання значення декору з архітектурними формами.

Звичайно, найяскравіші взірці таких інтерпретацій створювалися саме у Чернівцях. Історичні фасади особняків та багатоповерхових прибуткових будинків Буковини і Чернівців на початку XX століття активно оздоблювалися атлантами, каріатидами, гермами, чоловічими та жіночими маскаронами, фавнами, амурами, флоральними та фауністичними композиціями. Вони надзвичайно вибагливо і багатогранно компонувалися з необароковими ліпними картушами, завитками, стрічками, колонками та наличниками, утворюючи надзвичайно цікаві і неповторні декоративні композиції⁷.

Таким чином архітектурний декор набував зовсім іншого характеру. Дверні отвори, вікна, балкони, лоджії, еркери, широкі вітрини магазинів стали об'єктами енергійних творчих пошуків, які з часом відігравали значно активнішу роль у загальному композиційному характері. З приходом в архітектуру художнього стилю «модерн» почав проявлятися принципово новий метод проектування. Його суть полягала у тому, що структурні елементи споруди, пов'язані з його функцією (дверні та віконні отвори, балкони, лоджії, еркери, вітрини та ін.), а також структурні елементи, пов'язані з конструктивними та композиційними завершеннями верхньої частини фасадів (карнизи, парапети, аттики, фронтони), осмислювалися і трактувалися як суттєві компоненти архітектурного образу. Вони ставали важливими

¹ Никирса М., Коротун І. Чернівецька Ратуша: минуле та сьогодення. – Чернівці: Місто, 2001. – 10 с.

² Біленкова С. Архітектура Чернівців XIX – першої половини XX століття. – Чернівці: видавничий дім «Букрек», 2009. – С.50; Schriftenreihe des Traditionsverbandes «Katholische Czernowitzer Pennäler» – Heft 12 (aus dem Ukrainaschen von Juri Kujko). – Wien: Redaktion Raimund Lang, 2002. – 92 S.

³ Там само. – С. 61.

⁴ Був'є Ф. Міський театр у Чернівцях у контексті архітектури Ф. Фельмера та Г. Гельмера на коронних землях Австро-Угорської монархії // Архітектурна спадщина Чернівців австрійського періоду: Матеріали I Міжнародної наукової конференції (1 – 4 жовтня 2001 року). – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – С.135-146.

⁵ Negura I. Palatul cultural II. – Cernauti, 1937.

⁶ Там само.

⁷ Bilenkova S. Jugendstil in Czernowitz. Eine Topographi der Schönheit. Czernowitzer kleine Schriften.



Фото 1. Колишня Палата ремесел Торгівлі і Ремесел Буковини (нині центральний корпус Буковинського державного медичного університету), збудована у стилі модерн за проектом віденського архітектора Ф.Готтесмана протягом 1910-1912 рр. Світлина авторки. 2004 р.



Фото 2. Фрагмент рекламного керамічного декору колишньої майстерні-ательє чернівецького майстра-декоратора Леона Шренцеля (Leon Schrenzel) по вул.28 Червня, буд.2. Світлина авторки. 2016р.



Фото 3. Декоративна керамічна плитка з майстерні Леона Шренцеля у Чернівцях. У парадних багатьох історичних будівель міста збережена декоративна аутентична керамічна плитка одного з перших майстрів-керамістів міста Леона Шренцеля. Світлина авторки. 2007р.



Фото 4. Взірець облицювальної керамічної плитки 1930-х років чернівецького майстра-облицювальника Розенмана (C.L.Rosenmann), збережений в одному з інтер'єрів житлових помешкань історичної забудови «румунського періоду». Світлина авторки. 2010р.



Фото 5. Фрагмент балкону прибуткового будинку, оздобленого маскаронами та металодекором у стилі модерн по вул. Лисенка, 4 у Чернівцях. Світлина авторки. 2007 р.

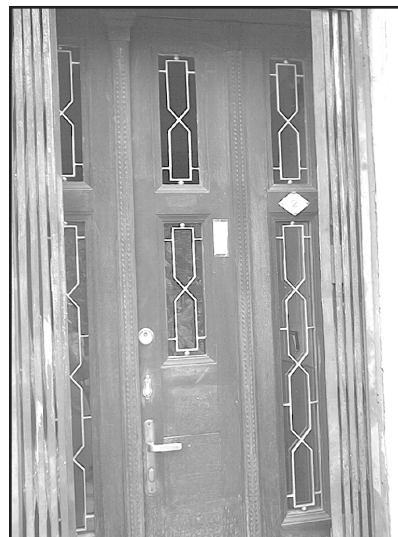


Фото 6. Вхідні двері до приватної квартири, виконані у стилі європейського ар деко в одному з особняків 1930-х років по вул.Т.Шевченка у Чернівцях. Світлина авторки. 2005р.



Фото 7. Металодекор у стилі модерн в оздобленні прибудованої веранди до колишнього приватного особняка кінця XIX ст. (нині дитячої установи) по вул.О.Кобилянської, 40 у Чернівцях. Світлина авторки. 2010р.

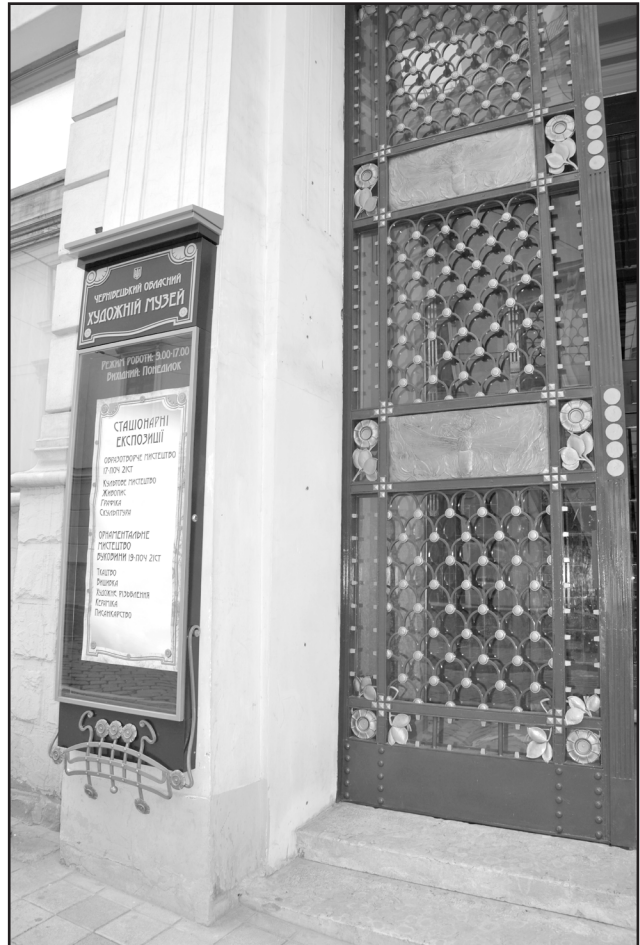


Фото 8. Фрагмент відреставрованої металевої вхідної брами у стилі модерн до колишньої Дирекції Буковинської Ощадної каси у Чернівцях (нині Чернівецького обласного Художнього музею), збудованої за проектом віденського арх.Г.Гесснера. Світлина авторки. 2013р.

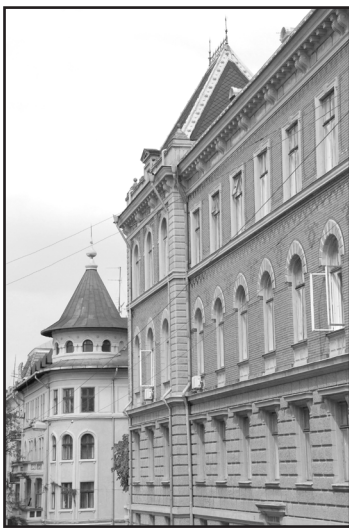


Фото 9. Загальний вигляд архітектурного декору історичної забудови: колишньої Палати Справедливості, збудованої у стилі неоренесансу за проектом Ф.Сковрона протягом 1904-1906рр. (нині Чернівецька обласна державна адміністрація) австрійського періоду та прибуткового житлового будинку у стилі необрунковану (1920-1930-х рр.) румунського періоду у м.Чернівцях. Світлина авторки. 2010р.



Фото 11. Загальний вигляд архітектурного декору центрального фасаду колишньої Дирекції Буковинської Ощадної каси у стилі віденської сецесії (нині Чернівецького обласного Художнього музею), збудованої за проектом віденського арх.Г.Гесснера Світлина авторки. 2006р.



Фото 10. Збережений вітраж у виконанні відомого випускника Віденської Академії мистецтв: архітектора-декоратора Альфреда Оффнера, створений 1908р. у парадному фойє колишнього Крайового управління Буковини (нині учбовий корпус історичного факультету Чернівецького національного університету ім.Ю.Федьковича), збудованого у стилі неокласицизму. Світлина авторки. 2008р.

художніми акцентами композиції. Архітектурні форми структурних елементів почали видозмінюватися відповідно до загального характеру творчих пошуків. У цьому сенсі типовим прикладом архітектурного декору «нового стилю» і ледь не першим в архітектурі Буковини є будинок-пасаж¹ у Чернівцях, який займає ділянку кварталу між вул. Головною, 42 – І.Франка, 13. На бокових еркерах його фасадів, виконаних в оригінальних формах досі збереглися дати – «1900». А простір внутрішнього двору, який колись був повністю накритий залізо-скляною конструкцією², створює комфортні умови перебування. При уважному «прочитуванні» архітектурного декору його фасадів можна відчутти ті нові віяння, які активно проявлялися у художньому мистецтві тих часів. Завдячуючи творчим пошукам геніального скульптора Отмара Шимковича, який активно співпрацював зі знаменитим віденським архітектором Отто Вагнером, в архітектурному декорі початку ХХ ст. вперше застосовується оздоблення з металу (фігури «Кричущих» на фасаді житлового будинку у Відні по вул.Лінке Вінцайле, 38)³. Цей унікальний творчий експеримент швидко перейняли інші майстри пластичного мистецтва і в будівлях стали з'являтися нові портали, вітрини, балкони, зовнішня реклама тощо, виготовлені з різних матеріалів. Одним із перших своєрідних втілень ідеї модного на той час архітектурного декору в «залізному стилі» з пластичним «обігруванням» у Чернівцях став фасад триповерхового житлового будинку «Золота груша» з магазинами по вул.Головній, 63⁴. Його бокові ризаліти – вишукано оздоблені двоярусними ажурними балконами з кованого металу. А вхідна брама – металевою решіткою у вигляді декоративної вставки з символічним зображенням фруктового плоду «золотої груші»

Варто зазначити, що у перші роки ХХ ст. в архітектурному декорі також застосовувалася нова форма отворів у вигляді опуклого міхура, яка стала модним прийомом і в оздобленні інтер'єрів. Вікна таких незвичних форм можна зустріти не тільки у Чернівцях, а й у забудові районних центрів Буковини. Особливо цікавими вони виглядають у поєднанні з архітектурним декором, виконаним з традиційних матеріалів (тинькування, ліпнина, орнаментальна викладка цегляних візерунків), іноді навіть кольорових та глазурованих із асиметричним компонуванням об'ємів споруд та з широким застосуванням природного каменю, дерева, позолоти, кольорового скла (вітражу), металу, зокрема – сталі, бронзи, міді та алюмінію.

Традиція декоративного оздоблення художнім металом збереглася і в так званій «румунській» період історії міста (з 1918 – по 1940 рр.). Звичайно, малюнок металодекору загалом кардинально змінився у співвідношенні з новими стильовими тенденціями тих років. Однак традиція модерну у жанрі малих архітектурних форм продовжувала жити. Естетику функціоналізму як конструктивістського стилю архітектурних можливостей залізобетону вже відображали вертикальні скульптурно-функціональні композиції зі сталі, латуні та інших видів металу. В архітектурному декорі, такому різному за манерою виконання, дуже яскраво проявилася одна з найважливіших особливостей тогочасного художнього світосприйняття – рішуче ствердження права художника на індивідуальність творчої позиції. Звідцільа, небачене раніше розмаїття творчих «почерків» та художніх тенденцій: від «флоральної» тематики – до самих різноманітних «ретроспективних» інтерпретацій мистецтва модерну. Одним із улюблених сюжетів тогочасних архітекторів і майстрів декору був жіночий образ, який символізував красу природи, філософської думки, духовного стану людини. Таких прикладів на фасадах буковинських будівель дуже багато. Але найбільш цікаві можна побачити у Чернівцях⁵. У сюжетних абстрактних та орнаментальних лініях архітектурного декору домінувало захоплення невизначеними, «в'ялими», «анемічними» формами, різноманітними ритмами хвилястих ліній. Вишуканість таких візерунків буковинські майстри окрім декоративної архітектурної ліпнини та художніх зображень втілювали в огорожах балконних та сходових перил, у кованих решітках та вітражах. Їхні ритми дуже органічно відповідали технології ковальського мистецтва. Місцеві ремісники залюбки демонстрували свою майстерність у виготовленні вхідних брам, перил, решіток, флюгерів, що швидко увійшли в моду і

¹ Біленкова С. Архітектура Чернівців ХІХ – першої половини ХХ століття. – Чернівці: видавничий дім «Букрек», 2009. – С. 58.

² На жаль ця конструкція у 1980-х роках була демонтована і досі не відновлена.

³ Kassal-Mikula R., Kamar J. Otto Wagner. – Wien: Pichler Verlag, 2001. – S.87.

⁴ Біленкова С. Архітектура Чернівців ХІХ – першої половини ХХ століття. – Чернівці: видавничий дім «Букрек», 2009. – С. 58.

⁵ Проблему осмислення художньої краси чернівецьких маскаронів було піднято автором цього доробку на шпальтах крайової газети «Буковина» / див. Біленкова С. Чернівецькі імпресії (силуети древнього міста) // Буковина. – 2001. – 12 грудня. – 94 (125). – С.3. та у виданому укр. і нім. мовами перекидному календарі «Чернівецькі маскарони - 2002» / див. Осачук С., Біленкова С. Чернівецькі маскарони. Календар – 2002. – Чернівці, 2001.



Фото 12. Загальний вигляд архітектурного декору фасадів колишнього Дому Співки медиків Буковини (нині багатоквартирного житлового будинку), збудованого 1907р. за проектом арх. Р.Фітека. Світлина авторки. 2007р.



Фото 13. Архітектурний декор фасадів адміністративної будівлі колишнього страхового управління Буковини (нині міської поліклініки) у стилі європейського функціоналізму, збудованої у 1930-х роках на розі вул.Шкільної, 8 – Турецької, 9.



Фото 14-15. Фрагменти архітектурного декору парадної одного з житлових прибуткових будинків 1930-х років у стилі європейського ар деко в районі вул.В. Сімовича. Іноді трапляються взірці, в декорі яких методом бачардування викарбовані заклики румунською мовою до мешканців: «Витирайте, будь-ласка ноги!» Світлина авторки. 2015 р.



Фото 16. Архітектурний декор багатоквартирного прибуткового житлового «будинку-корабля» 1930-х рр. на розі вул.Університетської, 12-28 Червня, 1. Світлина авторки. 2015р.

продовжували використовуватися досить довго – аж до 1930-х рр.¹ Один із кращих взірців архітектурного металодекору – оформлення входних дверей до парадних сходів багатоквартирного житлового будинку № 11 по вул. М.Горького у Чернівцях. Витіюваті завитки, виконані залізом, нагадують звиви якихось фантастичних батогів. А збережені ліпні фігурки жіночих голівок маскаронів у вестибюлі будинку, відкидні рами металевої брами та незначні залишки колишніх вставок кольорового скла нагадують перехожим, що тут колись домінував світ багатой фантазії мистецтва. Такі мотиви декору вже з кінця 1890-х рр. набули значення одного з основних формуючих мотивів стилістики модерну.

Серед їх винахідників був бельгійський архітектор і художник Анрі Ван де Вельде: саме він ці мотиви так і назвав – «удар батoga». Головним змістом терміну «стиль» вважалися: «не основні композиційні закономірності творів архітектури, а в першу чергу – притаманні йому деталі і орнаменти: наличники вікон, карнизи, ліпний декор, тощо»².

Художній декор також приділяв велику увагу фактурі та колориту поверхні фасаду, намагаючись зробити його більш різноманітним і живописним. Саме у цей період застосовується нова технологія декору – тинькування на цементній основі з використанням спеціального домішку інгредієнтів смальти та слюди з мармуровою і кам'яною крихтою. Тинькування архітектурних площин набувало жорсткої поверхні, яка ефектно відтіняла гладкі ділянки, тяги, смуги та різноманітні орнаментально-декоративні деталі. Серед найяскравіших прикладів, які ілюструють цю тенденцію можна назвати декілька будинків у Чернівцях: по вул. Ю. Гагаріна, №№ 32-36 неподалік від залізничного вокзалу; по вул. Українській, № 57 та ін. Декілька будівель із такою поверхнею можна зустріти також і в межах середмістя деяких районних центрів Буковини. Але нині вони мають зовсім інший художньо-естетичний образ. Протягом останніх десятиліть фасади цієї забудови після неодноразових перефарбувань декілька разів видозмінювалися³.

Не дивлячись на активний розвиток пошуків нетрадиційних прийомів і засобів використання криволінійних ліній, асиметричних композицій, на широке застосування залізобетонних та металевих конструкцій з використанням скульптурного рельєфу, у цей період не зник інтерес і до «ретроспективізму». Представники цього напрямку ставили своїм завданням створення нових об'єктів, співзвучні історичному образу містобудівних ландшафтів. Тому зовсім не дивно, що серед споруд, збудованих за перші п'ятнадцять років ХХ ст. досить часто стали зустрічатися будівлі, в декоративному оздобленні яких використана тема історичних стилів.

Разом з тим на вулицях міст Європи все частіше з'являлися будинки, фасади яких демонстрували специфічну красу відкритої цегляної кладки.

Художньо-декоративна композиція колишнього Палацу юстиції – яскраве свідчення такої майстерності, де репрезентовано проявився синтез буковинських етнонаціональних декоративних елементів у поєднанні з класичним флорентійським декором італійського Ренесансу XV ст. Тому оздоблення архітектурних споруд майоліковими вставками дуже швидко увійшло в моду. Такі приклади з різними декоративними інтерпретаціями можна зустріти не тільки у Чернівцях, а й у середмістях районних центрів Буковини.

Облицювальна поліхромна кераміка різних типів, розміщена на фасадах серед споруд із звичайною тинькованою обробкою, ставала тим колористичним акцентом в екстер'єрі міського середовища, який змінював його колірну характеристику і надавав яскравого характеру різноманітності.

У цей, наповнений творчістю час, до зміни колористики міського архітектурного середовища додається також вітраж. На жаль, крихкість матеріалу (кольорового скла) призвела до його швидкого руйнування. Колись у Чернівцях вікна багатьох сходових маршів у парадних вестибюлях прикрашали численні вітражі, але зараз залишилися тільки поодинокі приклади. До кращих взірців цього виду мистецтва у Чернівцях можна включити вітражі парадних сходів колишньої Центральної ошадної каси та Красового управління Буковини (навчальний корпус національного університету ім.Ю.Федьковича). Останній був виконаний відомим австрійським художником – членом віденського «Сецесіону»

¹ З метою збереження унікальних творів ковальського мистецтва на Буковині перший крок у створенні каталогу цих виробів зробила відома краєзнавиця Н. Шевченко. В її працях відображено аналіз декоративних візерунків не тільки кованих брам, огорож, а й інших малих архітектурних форм / див. Шевченко Д., Шевченко Н. Решеток кований узор. – Черновці: Прут, 2001. – 360 с.

² Пунин А. Архитектура Петербурга середины XIX века. – Л.: Лениздат, 1990. – С. 329.

³ Питанням збереження таких об'єктів в історичній забудові європейських міст приділяється особлива увага. Одне з ґрунтовних досліджень архітектора-реставратора, проф. Ф.Губера зберігається в якості авторського подарунка в Чернівецькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім.М.Івасюка / див. Hueber F. Farbgestaltung historischer Fassaden in Wien // Werkstattbericht Nr.85. – Wien: Stadtentwicklung, 2008. – 120 S., ill.

А.Оффнером¹. Стало очевидним, що до початку 1920-х рр. на Буковині сформувалася багата і своєрідна колекція декоративної пластики та образотворчого мистецтва, яка відіграла суттєву роль у формуванні індивідуальних особливостей архітектурних об'єктів краю. Зовсім інша ситуація склалася в архітектурі кам'яних споруд сільських церков Буковини. Її можна проілюструвати двома будівлями, які є найбільш цікавими творами сакральної архітектури цього періоду. Одна з них – монументальний Успенський собор (1900 – 1908 рр., арх.В.Клік) 26, збудована у селі Біла Криниця, неподалік від старої, зведеної ще у кінці XVIII ст., Козьмодоміанівської церкви. Інша – Святомихайлівська церква у Вижниці. В архітектурному декорі її художньо-естетичного образу вислідковується тенденція, яка пов'язується вже з тією новою методологією осмислення та інтерпретації традицій стародавньої національної архітектури, що формувалася в атмосфері творчих новацій модерну. Цю церкву цілком справедливо можна зарахувати до найцікавіших пам'яток регіональної архітектури початку ХХ ст., в яких відобразився пошук нових шляхів втілення «національної ідеї»².

Декоративне оздоблення церков у Білій Криниці та у Вижниці – мала частина архітектурної спадщини Буковини початку ХХ ст. Але тільки на зіставленні цих пам'яток можна отримати яскраве уявлення про ті складні та цікаві шляхи, якими розвивалася тогочасна архітектурна думка, відчуті багатомірність художньо-образних, пластичних і стилістичних вирішень, які дала буковинська архітектура перших десятиліть ХХ ст.

Одним із передових напрямків в архітектурному декорі послідовних десятиліть (1920-х – 1930-х рр.) стає функціоналізм. Опираючись на висунуті ним принципи примату функціональності, конструктивної правдивості і раціональної простоти, це направлення виробило свою особливу «мову форм» архітектурного оздоблення (геометризм, відмову від декору, панування прямих ліній, стрімкий «біг горизонталей»). Хрестоматійним прикладом такого «ортодоксального функціоналізму» можна вважати колишній Палац соціального страхування (нині міська поліклініка № 1), збудований 1937 р. поблизу Турецького моста у Чернівцях. Програмний лаконізм і геометризм архітектурних форм декору, динамічний рух об'ємів, стрічкові вікна, які ніби зливаються у «біг» горизонтальних ліній – все це у своїй сукупності створює дуже виразний архітектурний образ містобудівного середовища. Споруда може бути оцінена як один із самих видатних творів буковинської архітектури міжвоєнного періоду³. Перебування Північної Буковини у складі Румунського королівства зумовило появу цілого ряду особливих, специфічних стильових напрямків – аналогічних тим, які розвивалися в архітектурі Бухареста. Тому, цілком природно, що вже у 1935 р. в центральній частині Чернівців завершується будівництво нового корпусу університету (нині – біологічний та хімічний факультети ЧНУ ім. Ю.Федьковича)⁴. Це один із кращих прикладів «неокласицизму» 1930-х років в архітектурі Буковини.

Разом з тим у цей період в архітектурі Румунії розвивається могутнє направлення, яке базується на використанні художньої мови архітектури XVI – XVIII ст., отримавши назву «стиль необринков'яну». Він характеризується живописними аркадами, специфічними «плетеними» орнаментами, черепичною дахівкою – іноді у поліхромному виконанні. На Буковині архітектурний декор у «неорумунському» національному стилі залишив цілий ряд цікавих творів. Один із кращих – «Дім священників», збудований неподалік від колишньої Резиденції буковинських митрополитів⁵.

Архітектурний декор цього стилю особливо послідовно втілювався у церковному будівництві. Звичайно, найкращі споруди будувалися майстрами саме у Чернівцях. Один із найунікальніших творів такого направлення є церква Святого Миколая по вул. Руській, № 35⁶. Своєрідними формами декору

¹ Біленкова С. Архітектура Чернівців XIX – першої половини ХХ століття. – Чернівці: видавничий дім «Букрек», 2009. – С. 64.

² Біленкова С. Архітектура Чернівців XIX – першої половини ХХ століття. – Чернівці: видавничий дім «Букрек», 2009. – С. 71; Беленкова С., Пунин А. Поиски «национальных вариантов» стиля в архитектуре Буковины эпохи модерна (в контексте проблемы национальной идентичности в европейской архитектуре конца XIX – начала XX веков) // Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб. наук. праць. ДНДІПІАМ / За ред. Дьоміна М. (голова) та ін. – Вип.5. – К.: НДІПІАМ, 2002. – С.159-166.

³ Архітектор О. Повстенко під час екскурсії київських архітекторів у 1940 р. по Північній Буковині назвав цей палац хрестоматійним взірцем європейського функціоналізму / див. Повстенко О. Чернівці (із вражень учасника екскурсії київських архітекторів по Північній Буковині) // Архітектура Радянської України. – 1940. - № 12. – С.46-51.

⁴ Postel A. Rumänien. Momente der Architektur vom 19. Jahrhundert bis heute. – Wien: Redaktion Adolph Stiller, 2008. – S. 28-50.

⁵ З 28 червня 2008 року колишня Резиденція митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях – об'єкт Всесвітньої спадщини UNESCO.

⁶ Будівництво церкви велоса довго (1927 – 1939 рр.) і мало не просту історію формування свого художньо-естетичного образу. Спочатку у 1927 р. було закладено фундамент за проектом, розробленим архітекторами В.Штюбхен-Кірхнером,

«закручених», «гвинтоподібних» барабанів цей храм нагадує унікальну пам'ятку монастирської архітектури Румунії XVI ст. – знамениту єпископську церкву у монастирі Куртя де Арджеш (1512-1517 рр.)¹. Цими прийомами декору у міжвоєнний період XX ст. користувалися і при будівництві інших церков на околицях не тільки Чернівців (столиці Буковини)², а й інших місцевостей сусідніх держав (колишньої Бесарабії)³.

Очевидно, така схожість була далеко не випадковою. Церква в Куртя де Арджеш – була усипальницею румунських королів і вважалася архітектурним символом Румунії. Тому повторення закручених барабанів із вікнами по косій лінії та архітектурного декору зі старовинної монастирської церкви стає цілком зрозумілим. Церкви «неорумунського стилю», збудовані майстрами у 1930-х рр., відіграли надзвичайно важливу містобудівну роль у формуванні силуету Буковинської столиці і вже в наш час сприймаються як цікаві й цінні пам'ятки архітектури минулого століття. Інші храми, оздоблені різноплановим архітектурним декором, які розташовані в історичному центрі Чернівців, звісно, відіграють виключно важливу роль – як в «інтер'єрі» вулиць, так і в «екстер'єрі» загальної панорами міста. У другій половині 1930-х рр. з ініціативи відомого на той час чернівчанина, громадського діяча В.Залозецького греко-католицька церква Успіня Пресвятої Богородиці, розташована трохи вище по тій же вул.Руській була надбудована, перетворившись у п'ятикупольний храм. При цьому головний центральний купол церкви отримав складне пластичне завершення, типове для фігурної «бані» українського бароко XVII–XVIII ст. З цього часу вона стала своєрідним регіональним етнонаціональним архітектурно-декоративним символом міста і краю.

Така яскрава різнобарвність декоративного оздоблення архітектурних споруд Буковини першої третини XX ст. стала характерною особливістю культурного обличчя цього краю. А художньо-декоративна пластика архітектурних образів Буковинської столиці надала їй надзвичайно своєрідного індивідуального архітектурно-художнього образу, який не має аналогів не тільки в інших регіонах України, а й у цілому світі.

Все це переконує, що на Буковині працювала надзвичайно талановита плеяда діячів мистецтва, твори яких ще потребують подальшого ґрунтовного дослідження і відповідного осмислення. У їх працях проявилися не тільки здобутки високої ремісничої майстерності, а й той особливий дух своєрідної мультикультурної творчої толерантності, який досі притаманний цьому краю.

Й.Легнером та В.Іонеску. Завершилось будівництво тільки 1939 р. вже за новою проектною документацією, розробленою архітекторами В.Іонеску та А.Івановим (головним архітектором Буковинської митрополії) / див. Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ. – Чернівці: Золоті литаври, 2008. – С.181-183.

¹ ВИА. - Т.3. – Л. – М., 1966. – С.482-483.

² Біленкова С. Архітектура Чернівців XIX – першої половини XX століття. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2009. – С. 99-100.

³ Декількома роками раніше у м.Бельці (сучасна Молдова) у 1915 – 1929 рр. за проектом того ж архітектора А.Іванова з аналогічними мотивами декору та плануванням закручених бань незвичних форм була збудована церква Св. Апостолів Петра і Павла / див. Larsson B., Göran S. Multi-ethnic Built Heritage in West Ukraine and Moldova – a Challenge for Urban Planning and Development. – Volume V. – Lund: University. Sweden, 2009. – S.140.